

Marzena Kruk

Niszczanie materiałów archiwalnych w Wojewódzkim Urzędzie Spraw Wewnętrznych w Gdańsku w latach 1989–1990

Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej 4, 251-270

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Marzena Kruk

NISZCZENIE MATERIAŁÓW ARCHIWALNYCH W WOJEWÓDZKIM URZĘDZIE SPRAW WEWNĘTRZNYCH W GDAŃSKU W LATACH 1989–1990

Gdański zbiór materiałów archiwalnych Służby Bezpieczeństwa jest z pewnością jednym z najbardziej przetrzebionych w skali kraju. Do niedawna wśród zgromadzonych w archiwum gdańskiego Instytutu Pamięci Narodowej dokumentów znajdowało się niewiele materiałów pozwalających na odtworzenie procesu niszczenia akt w latach 1989–1990. Trzeba było bazować na doniesieniach prasowych i pogłoskach mówiących o paleniu akt na wysypisku śmieci, ogródkach działkowych itp. Wyjątek stanowił Protokół likwidacji i przekazania materiałów i dokumentów Wydziału IV WUSW w Gdańsku z 16 XI 1989 r.¹ oraz kilkanaście protokołów brakowania akt ze stycznia 1990 r. sporządzonych głównie przez funkcjonariuszy rejonowych urzędów spraw wewnętrznych województwa gdańskiego oraz poszczególnych wydziałów WUSW². Są to jednak dokumenty szczątkowe. Podobnie jak przekazany przez Delegaturę Urzędu Ochrony Państwa w Gdańsku stenogram wystąpienia gen. bryg. Krzysztofa Majchrowskiego³, dyrektora Departamentu Ochrony Konstytucyjnego Porządku Państwa, który na odprawie naczelników wydziałów ochrony konstytucyjnego porządku państwa wojewódzkich urzędów spraw wewnętrznych 21 grudnia 1990 r. stwierdził, że „prowadzone dotychczas sprawy obiektowe należy zakończyć i złożyć w archiwach lub przekształcić w sprawy problemowe. Na marginesie chciałbym dodać, aby przejrzeć je również pod kątem wcześniejszych zaleceń na temat wyłączenia i zniszczenia niektórych materiałów. Niektóre zaś sprawy, jak na przykład dotyczące duszpasterstwa akademickiego, należałoby w ogóle zniszczyć”⁴. Co więcej, nie

¹ AIPN Gd, 0046/600, Protokół likwidacji i przekazania materiałów i dokumentów Wydziału IV WUSW w Gdańsku z 16 XI 1989 r., k. 104.

² *Ibidem*, k. 47.

³ Krzysztof Majchrowski (ur. 1929 r.), gen. bryg. W latach 1952–1965 funkcjonariusz w UBP (UdsBP) m.st. Warszawy i KS MO; od 1965 r. kierownik grupy Wydziału III KS MO w Warszawie; od 1969 r. funkcjonariusz Wydziału IV Departamentu III MSW; od 1979 r. zastępca naczelnika Wydziału IV Departamentu III MSW, a od 1984 r. naczelnik Wydziału IV Departamentu III MSW; od 1985 r. zastępca dyrektora Departamentu III MSW, a od 1987 r. dyrektor Departamentu III MSW; w latach 1989–1990 dyrektor Departamentu Ochrony Konstytucyjnego Porządku Państwa MSW. *Twarze Bezpieki 1944–1990. Katalog wystawy*, Warszawa 2007.

⁴ AIPN Gd, 0046/600, Wystąpienie dyrektora Departamentu Ochrony Konstytucyjnego Porządku Państwa gen. bryg. Krzysztofa Majchrowskiego, k. 43.

odnaleziono dokumentów podobnych do tych, które w swoim artykule *Rozkaz – zniszczyć!* opisał Radosław Peterman⁵.

Z uwagi na powyższe niezwykle cennym nabytkiem okazały się przyjęte do zasobu akta sprawy postępowania Prokuratury Wojewódzkiej w Gdańsku (V Ds. 37/91) oraz akta Sądu Rejonowego w Gdańsku (IV K 724/97) przeciwko płk. Janowi Sosnowskiemu i płk. Zenonowi Ringowi. Śledztwo w sprawie niszczenia dokumentów w WUSW w Gdańsku zostało wszczęte 17 września 1991 r. w związku z przekazaniem przez ministra sprawiedliwości do gdańskiej prokuratury informacji ministra spraw wewnętrznych dotyczącej stanu materiałów archiwalnych w Wydziale Ewidencji i Archiwum Delegatury UOP w Gdańsku pozostałych po Wydziale „C” byłego WUSW w Gdańsku z 15 kwietnia 1991 r. Z dokumentu tego wynika, iż w okresie od sierpnia 1989 r. do stycznia 1990 r. niezgodnie z przepisami zniszczono wiele akt byłego WUSW w Gdańsku, zarówno tych przekazanych do Wydziału „C”, jak i znajdujących się w dyspozycji poszczególnych pionów. Informacja została opracowana przez Krzysztofa Bollina, który 1 sierpnia 1990 r. został szefem Wydziału Ewidencji i Archiwum Delegatury UOP w Gdańsku i wraz ze swoim siedmioosobowym zespołem przystąpił do oceny przekazanego pod jego pieczę zasobu (w tym czasie odbyło się również wydzielenie akt wytworzonych przez b. MO i przekazanie ich do policji)⁶. Inwentaryzacja materiałów archiwalnych byłej SB wojewódzkich urzędów spraw bezpieczeństwa w Gdańsku, Elblągu i Słupsku trwała od 1 grudnia 1990 r. do 1 kwietnia 1991 r.

Od maja 1989 r. w związku z zachodzącymi zmianami politycznymi rozpoczęto reorganizację struktur SB. Działania te wykorzystano do przeprowadzenia akcji niszczenia dokumentów, które mogły ujawnić rzeczywisty charakter pracy aparatu bezpieczeństwa. W trakcie prowadzonego śledztwa prokurator Janusz Krajewski zgromadził wiele materiałów potwierdzających fakt, iż masowe niszczenie akt byłych służb nie było „złamaniem dyscypliny” czy „aktem samowoli” poszczególnych funkcjonariuszy SB w całym kraju, jak próbowano to początkowo tłumaczyć, a zakrojoną na ogromną skalę akcją przeprowadzoną na rozkaz szefostwa MSW⁷. Pozwalają one odtworzyć przebieg operacji niszczenia dokumentów byłej SB. Jasno też dowodzą, iż decyzje w tej sprawie zapadły na szczeblu centralnym. Z uwagi na to, iż większość tych dokumentów jest mało znana, wypada je scharakteryzować.

Po pierwsze będzie to wyciąg z telekonferencji gen. Henryka Dankowskiego⁸ i gen. Zenona Trzczińskiego⁹, która miała miejsce najprawdopodobniej 31 lipca 1989 r. Pod koniec telekonferencji gen. Dankowski powiedział: „Ponieważ nagromadziło się dużo spraw i dokumen-

⁵ R. Peterman, *Rozkaz – zniszczyć!*, „Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej” 2006, nr 1–2, s. 112–115.

⁶ Warto tutaj nadmienić, że nie do końca są jasne zasady, na podstawie których dokonano podziału zasobu Wydziału „C” WUSW w Gdańsku. Do archiwów policyjnych trafiły wszystkie akta osobowe funkcjonariuszy SB oraz niektóre materiały operacyjne.

⁷ Dokumenty te zostały zgromadzone w ramach sprawy toczącej się przed Sądem Rejonowym w Piotrkowie Trybunalskim przeciwko Henrykowi Dankowskiemu.

⁸ Henryk Dankowski (ur. 1929 r.), gen. ludowego WP. W latach 1959–1982 funkcjonariusz WSW; od 1982 r. dyrektor Departamentu III MSW; w okresie 20 XII 1986–31 X 1989 podsekretarz stanu w MSW, a następnie 31 X 1989–6 VII 1990 I zastępca ministra spraw wewnętrznych. AIPN, 0604/1922, t. 1–2, Akta osobowe Henryka Dankowskiego.

⁹ Zenon Trzcziński (ur. 1934 r.), gen. MO. W latach 1960–1964 starszy oficer dochodzeniowy Sekcji 2 Wydziału Dochodzeniowego KW MO w Poznaniu; w latach 1967–1970 zastępca naczelnika Wydziału Ogólnego KW MO w Poznaniu; w latach 1979–1972 naczelnik Wydziału Ogólnego KW MO w Poznaniu; od 1972 r. komendant Szkoły Oficerskiej w Szczytnie; w latach 1975–1976 komendant wojewódzki MO w Lublinie; w latach 1976–1980 komendant Akademii Spraw Wewnętrznych; w latach 1981–1987 zastępca komendanta głównego MO; w latach 1987–1990 komendant główny MO. AIPN, 710/467, Akta osobowe Zenona Trzczińskiego.

tów, należałoby odchudzić nasze szafy. W związku z powyższym proszę o rozważenie i dokonanie weryfikacji posiadanych materiałów operacyjnych. Po drugie – zniszczenie dokumentów nieprzedstawiających wartości operacyjnej ani poznawczej oraz takich, które wykraczają poza zakres zainteresowań Służby Bezpieczeństwa w aktualnej sytuacji społeczno-politycznej. [...] Powinniśmy pozbyć się materiałów nieposiadających związku z aktualnie realizowanymi zadaniami. W tym m.in.: informacji dotyczących «Solidarności» i działalności kleru katolickiego [...]. Po drugie – danych o wewnętrznym lub zewnętrznym funkcjonowaniu organizacji społeczno-politycznych, stowarzyszeń i instytucji państwowych mających bezpośrednio związek z zadaniami Służby Bezpieczeństwa. Po trzecie – informacji dotyczących instytucji gospodarczych i zakładów pracy, które zbierano, [...] wykraczających poza czynności niezbędne dla ochrony tajemnicy państwowej i służbowej oraz inne interesy gospodarcze państwa. Weryfikacją należy objąć materiały oficjalne, dane nierejestrowane, dane osobowe, jak również sprawy operacyjne wraz z zawartymi w nich materiałami techniki operacyjnej [...]»¹⁰.

Kolejny dokument to stenogram telekonferencji z 18 sierpnia 1989 r. wiceministra gen. Henryka Dankowskiego, wiceministra gen. Zbigniewa Pudysza¹¹ i gen. Zenona Trzcńskiego z szefami wojewódzkich urzędów spraw wewnętrznych i ich zastępcami¹². W trakcie tej odprawy gen. Henryk Dankowski po nakreśleniu ówczesnej sytuacji w kraju stwierdził: „W związku z powołaniem Nadzwyczajnej Komisji Sejmowej do zbadania działalności resortu spraw wewnętrznych należy dokonać analizy wydarzeń i spraw mogących być przedmiotem zainteresowania tej komisji za okres od wprowadzenia stanu wojennego. Informuję, iż komisja interesować się może takimi zdarzeniami, które interpretowane będą jako stanowiące naruszenie przez funkcjonariuszy prawa w okresie stanu wojennego i późniejszym. Wszelkie materiały z tym związane nieprzydatne operacyjnie, procesowe czy z punktu widzenia poznawczego lub ocenno-analitycznego winny być zniszczone, zlikwidowane. Dotyczy to także taśm i stenogramów z naszych telekonferencji»¹³. W trakcie tego samego spotkania gen. Zbigniew Pudysz przypomniał, że „trzeba przejrzeć i ponownie przeanalizować wszystkie sprawy z ostatniego okresu»¹⁴.

Następnym dokumentem pozwalającym odtworzyć etapy przekazywania poleceń niszczenia dokumentów jest pismo nr 001851/89 z 1 września 1989 r., w którym dyrektor Departamentu IV gen. bryg. Tadeusz Szczygieł¹⁵ pisał: „Konsekwencją anulowania

¹⁰ AIPN Gd, 508/6, Wyciąg z telekonferencji, b.d., k. 86–87.

¹¹ Zbigniew Pudysz (ur. 1931 r.), gen. MO. Od 1957 r. w MSW, a od 1963 r. w Biurze Śledczym MSW; od 1969 r. zastępca naczelnika Wydziału II Biura Śledczego MSW; w okresie 1 VII 1983–31 VII 1990 dyrektor Biura Śledczego MSW, wiceminister spraw wewnętrznych, poseł na Sejm PRL. AIPN, 0242/1, Akta osobowe Zbigniewa Pudysza.

¹² W ramach prowadzonej przeciwko Henrykowi Dankowskiemu sprawie jako materiał dowodowy załączono kasetę zawierającą stenogram telekonferencji z 18 VII 1989 r. Jak wynika z notatki służbowej zastępcy szefa UOP Andrzeja Milczanowskiego z 13 VI 1990 r. kasety te zostały przekazane mu przez osobę, która zastrzegła sobie anonimowość.

¹³ AIPN Gd, 508/6, Stenogram telekonferencji z 5 IX 1989 r., k. 56.

¹⁴ *Ibidem*, k. 64.

¹⁵ Tadeusz Szczygieł (ur. 1931 r.), gen. bryg. W latach 1951–1953 słuchacz Dwuletniej Szkoły Centrum Wyszczolenia MBP; w latach 1953–1957 funkcjonariusz WUBP/WUdsBP/KW MO w Gdańsku; od 1957 r. kierownik sekcji Wydziału Kadr KW MO w Gdańsku; od 1961 r. inspektor w Inspektoracie Kierownictwa Jednostek Bezpieczeństwa; w latach 1962–1965 inspektor, następnie kierownik Samodzielnej Sekcji Kadr i Szkolenia SB KW MO w Gdańsku; w latach 1965–1967 kierownik Samodzielnej Sekcji Paszportów KW MO w Gdańsku; w latach 1967–1970 naczelnik Wydziału Paszportów i Dowodów Osobistych KW MO w Gdańsku; w latach 1970–1972 naczelnik Wydziału „T” KW MO w Gdańsku; w latach 1972–1973 naczelnik Wydziału III KW MO w Gdańsku; w latach 1973–1975 zastępca komendanta wojewódzkiego MO ds. SB

omawianych przepisów jest odstępianie od zakładania i prowadzenia teczek, które powinny być protokolarnie zniszczone (łącznie ze złożonymi w archiwum). W związku z powyższym proszę o spowodowanie komisyjnego zniszczenia tych dokumentów i przesłanie protokołów do Departamentu”¹⁶.

Istotne znaczenie miała telekonferencja przeprowadzona 5 września 1989 r. przez gen. T. Szczygła. W stenogramie odnalezionym w dokumentach WUSW w Bielsku-Białej czytamy: „Zastanawialiśmy się, jaką decyzję podjąć w sprawie teczek na księży. Decyzja już jest. [...] Po pierwsze przed likwidacją należy dokonać oceny teczek księży, biskupów, [na] parafie pod kątem wyłączenia materiałów mających istotne znaczenie dla pracy operacyjnej, materiałów dowodowych, np. stenogramów wystąpień [...]. Po drugie – wyrejestrować w Biurze «C» teczki biskupów, księży świeckich i zakonnych, alumnów oraz [na] parafie. Dotyczy to również teczek złożonych do archiwum w Wydziale «C». Zniszczenie powinno być dokonane zgodnie z obowiązującymi przepisami resortowymi i udokumentowane protokołem, którego kopię należy przesłać do Departamentu IV w terminie do 20 IX br. Po trzecie – dokonać analizy wszystkich spraw operacyjnych pod kątem zasadności ich dalszego prowadzenia. [...] Sprawy, które kwalifikują się do dalszego prowadzenia, należy odchudzić, jak to wcześniej mówił tow. Dankowski, wyłączając z nich dokumenty «T», «W» i inne nieodpowiadające celom obecnej sytuacji. Odnosi się to w szczególności do działań «D»”¹⁷.

Polecenia gen. Henryka Dankowskiego oraz gen. Tadeusza Szczygła zostały potraktowane przez szefów wojewódzkich urzędów jako bezpośredni nakaz podjęcia działań mających na celu zniszczenie dokumentów SB. Przystąpiono do likwidacji akt zarówno przechowywanych w archiwach, tj. w Biurze „C” MSW i wydziałach „C” wojewódzkich urzędów spraw wewnętrznych, jak i znajdujących się w dyspozycji pionów operacyjnych. Działania te przebiegały równolegle.

Z ustaleń śledztwa wynika, że niszczenie dokumentów w WUSW w Gdańsku nadzorowali płk Zenon Ring i płk Jan Sosnowski. Zenon Ring rozpoczął służbę w organach bezpieczeństwa państwa kilka miesięcy po odbyciu służby wojskowej w Korpusie Bezpieczeństwa Wewnętrznego w Olsztynie. W sierpniu 1949 r. przybył do Gdańska, z którym związana będzie jego cała późniejsza kariera zawodowa. Rozpoczął służbę, mając ukończone siedem klas szkoły powszechnej jeszcze przed wojną. W 1959 r. odebrał dyplom magistra prawa Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Przez wiele lat pracował w Wydziale Śledczym, dochodząc do stanowiska zastępcy naczelnika tego wydziału. W 1967 r. został przeniesiony na stanowisko zastępcy naczelnika Wydziału IV. Pełnił tę funkcję do 1975 r., kiedy otrzymał awans na naczelnika Wydziału Śledczego. Kolejny krok w karierze nastąpił w 1981 r. Decyzją gen. Czesława Kiszczaka został mianowany na stanowisko zastępcy komendanta wojewódzkiego MO ds. SB. Ze służby zwolniono go 1 kwietnia 1990 r.¹⁸ Płk Jan Sosnowski natomiast pracę w organach bezpieczeństwa rozpoczął w 1958 r. na stanowisku wywiadowcy Wydziału „B”. Wcześniej studiował

w Gdańsku; w latach 1975–1980 zastępca komendanta wojewódzkiego MO ds. SB w Radomiu; od 1980 r. zastępca dyrektora Departamentu III MSW, następnie zastępca komendanta stołecznego MO ds. SB w Warszawie; w latach 1983–1985 zastępca szefa SUSW w Warszawie; w latach 1985–1989 dyrektor Departamentu IV MSW, a w latach 1989–1990 dyrektor Departamentu Studiów i Analiz MSW. *Twarze Bezpieki 1944–1990...*

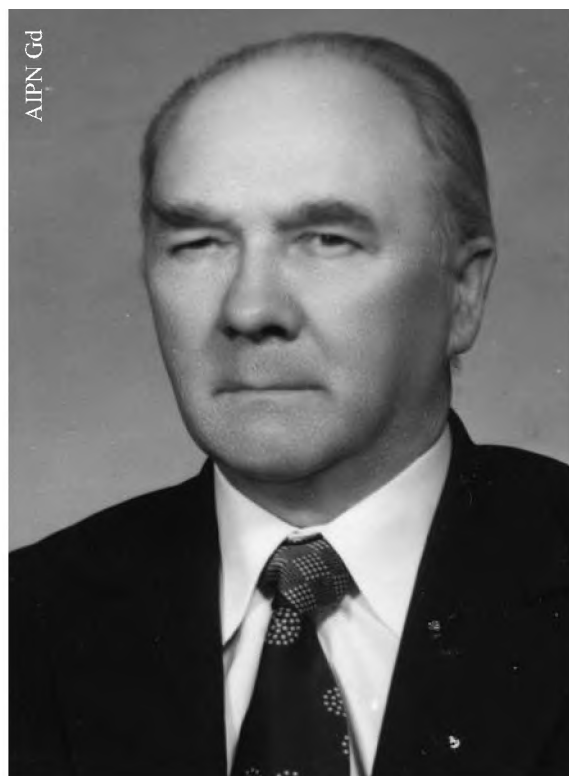
¹⁶ AIPN Gd, 508/6, Stenogram telekonferencji z 5 IX 1989 r., k. 72.

¹⁷ *Ibidem*, Kopia stenogramu telekonferencji przeprowadzonej 5 IX 1989 r. przez gen. Tadeusza Szczygła, dyrektora Departamentu IV MSW, oraz płk. Eugeniusza Mirowskiego, k. 76–77.

¹⁸ AIPN, 710/431, Akta osobowe Zenona Ringa.

płk Jan Sosnowski

płk Zenon Ring

polonistykę na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim oraz stomatologię na Akademii Medycznej w Gdańsku. Żadnego z tych kierunków nie ukończył. Dyplom uczelni wyższej (pedagogiki Uniwersytetu Gdańskiego) zdobył już jako funkcjonariusz SB w 1972 r. W latach 1960–1962 zatrudniony był w Wydziale III KW MO w Gdańsku, po czym został przeniesiony do Wydziału IV. Skierowano go do pracy operacyjnej w sekcji zajmującej się rozpracowaniem środowiska seminaryjnego. Od 1971 r. pełnił funkcję zastępcy naczelnika, a od 1982 r. naczelnika Wydziału IV. W 1983 r. został mianowany zastępcą komendanta wojewódzkiego ds. SB w Gdańsku. W 1961 r. wstąpił w szeregi Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej¹⁹. Obaj zastępcy ds. SB byli najbliższymi współpracownikami gen. Jerzego Andrzejewskiego, kierującego WUSW w Gdańsku. Pod koniec 1989 r. płk Jan Sosnowski w związku z chorobą gen. Andrzejewskiego praktycznie przejął kontrolę nad gdańską SB.

Z zeznań funkcjonariuszy wynika, iż na jesieni 1989 r.²⁰ została zwołana narada wszystkich naczelników pionów operacyjnych oraz pomocniczych (wydziałów: „C”, „W”, „T”, „B”) z płk. Janem Sosnowskim poświęcona „likwidowaniu akt będących na stanie wydziałów”. Nie przedstawiono zebrany żadnym pisemnych rozkazów, a tylko ustne polecenia. Pułkownik Sosnowski powoływał się na wytyczne z Warszawy²¹. Po tej odprawie we

¹⁹ AIPN, 710/428, Akta osobowe Jana Sosnowskiego.

²⁰ Narada ta najprawdopodobniej odbyła się w początkach sierpnia 1989 r. tuż po telekonferencji z gen. Dankowskim. Do podawanych w zeznaniach dat należy podchodzić z dużą ostrożnością. Za faktem, iż narada odbyła się wcześniej, przemawia choćby termin pierwszego transportu akt do Świecia, który miał miejsce 26 VIII 1989 r.

²¹ AIPN Gd, 508/2, Protokół przesłuchania świadka Zenona Sosnowskiego z 10 I 1992 r., k. 3–6; *ibidem*, Protokół przesłuchania świadka Leszka Trzópka z 29 I 1992 r., k. 58–60.

wszystkich wydziałach przystąpiono do niszczenia dokumentacji znajdującej się w ich posiadaniu. Naczelnicy poszczególnych pionów zwołali zebrania swoich pracowników, przekazując im szczegółowe wytyczne w sprawie kategorii dokumentów przeznaczonych do likwidacji. Piony operacyjne poza fizycznym zniszczeniem dokumentów znajdujących się w ich dyspozycji miały również zadbać o „zdjęcie ich z ewidencji operacyjnej”. Potwierdza to ogromny napływ kart E-16 w okresie od sierpnia do grudnia 1989 r., informujących o zakończeniu spraw i zdjęciu materiałów z ewidencji.

I. Przebieg niszczenia akt WUSW w Gdańsku

Niszczenie dokumentów na tak ogromną skalę wymagało dużego zaangażowania środków i ludzi. Wybierając metodę pozbycia się akt, skorzystano z dotychczasowej praktyki i skierowano je do zmielenia w Zakładach Celulozy i Papieru w Świeciu. W omawianym okresie odbyły się trzy duże transporty: 25 sierpnia 1989 r., 17 października 1989 r., 14 grudnia 1989 r. Łącznie przekazano do zmielenia 23 330 kg dokumentów.

Na temat pierwszego transportu (4970 kg) wiemy stosunkowo niewiele. Najprawdopodobniej wywieziono wówczas materiały już wcześniej przygotowane do brakowania zgodnie z przepisami, a także część dokumentów Wydziału IV. O kolejnych (2100 kg i 1620 kg) przewozach posiadamy znacznie więcej informacji. Przetransportowano wówczas do zmielenia dokumenty czynnych zainteresowań wydziałów operacyjnych, głównie z pionu IV, a także akta zarchiwizowane w Wydziale „C”. Część dokumentów pakowano w papierowe worki, część w worki z dermy, inne przewiązywano tylko sznurkiem. Początkowo do archiwum znoszono dokumenty przeznaczone do zmielenia ze wszystkich pionów. Ze względu na liczbę tych materiałów odstąpiono od tego i w dniu transportu funkcjonariusze poszczególnych wydziałów akta ze swoich komórek organizacyjnych ładowali bezpośrednio na podstawione samochody. Z uwagi na ilość materiałów do rozładunku zabierano również funkcjonariuszy z poszczególnych pionów.

W ramach prowadzonego śledztwa przesłuchano wszystkich funkcjonariuszy Wydziału „C” zatrudnionych w okresie od maja 1989 r. do maja 1990 r. Jeden z nich, młodszy inspektor Ryszard Szreder, tak opisał przebieg zdarzeń: „Przypominam sobie, że na początku jesieni 1989 r. naczelnik Wydziału «C» Zenon Sosnowski²² kazał mi przyjść do pracy następnego dnia na 6[.00] rano, abym pomagał w archiwum. Polecenie to zostało wydane każdemu mężczyźnie pracującemu w Wydziale «C». Gdy przyszedliśmy do pracy, drzwi do archiwum były otwarte i kpt. Jan Żaczyński²³ – kierownik archiwum, choć faktycznie nim nie był, polecił nam nosić zaszyte worki na parter. Nie mówił nam, co w nich jest, ale domyślaliśmy się, że to są materiały z archiwum – akta, a także akta Wydziału IV. Ja to wyzuwałem, ponieważ zwykle materiały archiwalne były w miękkich obwolutach, a akta Wy-

²² Zenon Sosnowski (ur. 1935 r.), ppłk MO. W SB od 1954 r., w latach 1955–1971 oficer operacyjny SB w KP MO w Tczewie, KP MO w Kwidzynie, KP MO w Sztumie, KP MO w Malborku; w latach 1972–1974 I zastępca komendanta powiatowego MO ds. SB w Kartuzach; w latach 1975–1979 zastępca naczelnika Wydziału II KW MO w Gdańsku; w latach 1979–1981 zastępca naczelnika Wydziału III A KW MO w Gdańsku; w latach 1981–1983 zastępca naczelnika Wydziału V KW MO w Gdańsku; w latach 1983–1989 naczelnik Wydziału Paszportów WUSW w Gdańsku; w latach 1989–1990 naczelnik Wydziału „C” WUSW w Gdańsku. AIPN Gd, 214/2601, Akta osobowe Zenona Sosnowskiego.

²³ Jan Żaczyński (ur. 1940 r.), kpt. MO. Od 1968 r. funkcjonariusz KD MO w Pruszczu Gdańskim; w latach 1972–1975 w Wyższej Szkole Oficerskiej MSW w Legionowie; w latach 1975–1976 inspektor Wydziału Przestępstw Gospodarczych KW MO w Gdańsku; w latach 1976–1979 inspektor Wydziału III A KW MO w Gdańsku; w latach 1979–1990 inspektor Wydziału „C” KW MO w Gdańsku. AIPN Gd, 00161/56, Akta osobowe Jana Żaczyńskiego.

działu IV (tylko) były w sztywnych, twardych obwolutach. Około 7[.00] rano na podwórzu od tyłu budynku zajechał samochód ciężarowy marki Jelcz, przykryty plandeką. Był to samochód Wydziału Gospodarki Materiałowo-Technicznej WUSW, ale wyglądał jak normalny cywilny pojazd. Do tej ciężarówki przenieśliśmy leżące już na parterze worki z aktami. Załadunek zakończyliśmy przed 9[.00] rano. O tej samej porze przyjechała oznakowana nysa milicyjna z uzbrojonym konwojem milicyjnym. Akta miały zostać przewiezione na makulaturę do Zakładów Celulozowych w Świeciu n. Wisłą. [...] W archiwum worki były przygotowane do wynoszenia i musiano to przygotować wcześniej, i robili to pracownicy archiwum. [...] W pierwszym tym jesiennym transporcie używane były płócienne worki z archiwum. Przypominam sobie podobną sytuację zimą 1989 r., gdy Zenon Sosnowski polecił wszystkim mężczyznom przyjść następnego dnia rano do pracy na godz. 6[.00], mówił, że mamy pomagać w archiwum tak jak poprzednio. Gdy przyszliśmy, w archiwum stały papierowe worki załadowane aktami i pozaszywane. Było tego znacznie więcej niż poprzednio i do noszenia zaangażowano także innych pracowników z innych działów. Nosiliśmy po dwa worki na parter. Potem przyjechały dwa samochody ciężarowe marki Jelcz [...]. Załadowaliśmy worki do samochodów, trwało to do godz. 9[.00]. [...] Akta zostały przewiezione do Zakładów Celulozowych w Świeciu n. Wisłą na makulaturę. [...] Polecenie jazdy z aktami otrzymaliśmy od Jana Sosnowskiego. Gdy przyjechaliśmy do Świecia, Alojzy [Aleksy – przyp. M.K.] Świetlik²⁴ załatwił odpowiednią przepustkę i wjechaliśmy na teren zakładów. Samochód podjechał tyłem przed wejście do hali i następnie nosiliśmy worki na odległość ok. 6–7 metrów i wrzucaliśmy je do kręcącego się bębna z wodą. Worków nie otwieraliśmy, tylko w całości je wrzucaliśmy. Bębny miały określoną pojemność, mieściło się w nich mniej więcej po 15 worków, potem trzeba było czekać ok. 25 min[ut] i wrzucać ponownie”²⁵.

W zeznaniach pojawiają się jeszcze dwa ważne wątki dotyczące niszczenia dokumentów, a mianowicie cięcie akt w garażach oraz palenie dokumentów w kotłowni. Z zeznań wynika, iż dokumenty cięli głównie pracownicy pionów operacyjnych. Miało to miejsce między 10 października a 14 grudnia 1989 r. W garażach przylegających do budynku WUSW w Gdańsku znajdowały się dwie duże maszyny do cięcia papieru. W tym okresie pracowały one całymi dniami (cięto na zmianę). W archiwum znajdowała się mniejsza niszczarka, która również została wykorzystana. Po pocięciu dokumentów pakowano je w papierowe worki i przygotowywano do transportu. Początkowo znoszono je do archiwum, a następnie do piwnicy budynku. Część tych worków ocalała. W 2004 r. Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego przekazała do archiwum IPN w Gdańsku jeden worek materiałów przygotowanych do zniszczenia. W 2006 r. z Biura Udostępniania i Archiwizacji Dokumentów w Warszawie przekazano do Gdańska kolejnych 16 worków. Zawierały one zróżnicowane materiały. Począwszy od bardzo ciekawych dokumentów np. ze sprawy kryptonim „Pielęgniarka”, poprzez wydawnictwa resortowe, ulotki, akta paszportowe – po zupełnie bezwartościowe instrukcje obsługi sprzętu biurowego.

Z zeznań naczelnika Wydziału „C” Zenona Sosnowskiego wynika, iż część materiałów znajdujących się dotychczas w archiwum została zwrócona do konkretnych wydziałów: „Na polecenie płk. Zenona Ringa wydałem akta kontrolne wszystkich posiadanych spraw śledczych prowadzonych przez Wydział Śledczy WUSW. [...] Wiem także, że na polecenie

²⁴ Aleksy Świetlik (ur. 1939 r.), kpt. MO. W latach 1967–1973 funkcjonariusz Wydziału „C” KW MO w Bydgoszczy; w latach 1973–1988 oficer techniki operacyjnej Wydziału „C” KW MO w Gdańsku; w latach 1988–1990 kierownik sekcji Wydziału „C” KW MO w Gdańsku. AIPN Gd, 214/2597, Akta osobowe Aleksego Świetlika.

²⁵ AIPN Gd, 508/1, Protokół przesłuchania świadka Ryszarda Szredera z 22 XI 1991 r., k. 141–143.

płk. Jana Sosnowskiego mój zastępca M[ichał] Stryczyński²⁶ wydał akta dot. opozycji solidarnościowej Inspektoratowi II, który tymi sprawami się zajmował. Przypuszczam, że omówione akta zostały zabrane [...] w celu ich zniszczenia”²⁷.

Z doniesień prasowych z 1989 r. dowiadujemy się, że w Gdańsku, podobnie jak w całym kraju, również palono dokumenty. Funkcjonariusze w swoich zeznaniach przed prokuratorem zaprzeczają takim zdarzeniom. Jednak w licznie pojawiających się w ostatnim czasie wspomnieniach i wywiadach opowiadają o ogniskach na działkach i stosach na wysypiskach śmieci²⁸.

II. Bilans strat w zasobie gdańskiej Służby Bezpieczeństwa

1. Niszczenie dokumentacji Wydziału „C” WUSW w Gdańsku ze szczególnym uwzględnieniem specyficznych form dokumentacji

a) zasób aktowy

Z uwagi na poczynione zniszczenia, w tym również w pomocach ewidencyjnych, podstawą zarówno dla prac komisji Urzędu Ochrony Państwa, jak i IPN mogą być wyłącznie: dziennik rejestracyjny oraz protokoły przekazania i przejęcia obowiązków i dokumentacji pomiędzy naczelnikami Wydziału „C” w 1981 r. i 1989 r. Brak jest protokołów brakowania materiałów archiwalnych Wydziału „C” WUSW w Gdańsku z lat 1989–1990.

Z protokołu końcowego wynika, że po przeprowadzonej inwentaryzacji w archiwum nie odnaleziono:

- z serii akt oznaczonych I 25 906 pozycji (99 proc.),
- z serii akt oznaczonych II 13 062 pozycje (86 proc.),
- z serii akt oznaczonych III 8396 pozycji (94 proc.),
- z serii akt oznaczonych IV 11 pozycji (4 proc.),
- z serii akt administracyjnych 605 pozycji (46 proc.),
- dzienników archiwalnych serii akt I od pozycji nr 1 do pozycji nr 24 103 oraz od nr 25 315 do nr 26 524,
- dzienników archiwalnych serii akt II od pozycji nr 2341 do pozycji nr 4565 oraz od nr 14 142 do nr 19 252,
- dzienników archiwalnych serii akt III od nr 1 do nr 8334,
- całości ksiąg inwentarzowych akt kategorii „Z”, „T”, „P”, „N”,
- ksiąg inwentarzowych byłych TW nr 1–27 353,
- ksiąg inwentarzowych mikrofilmów,
- skorowidzów rzeczowych wyeliminowanych źródeł informacji,
- kartoteki kryptonimów spraw operacyjnych,
- mikrofilmów (brakuje co najmniej 9815 jacketów oraz wszystkich wytworzonych kopii, czyli diazo),
- księgi protokołów akt zniszczonych,

²⁶ Michał Stryczyński (ur. 1945 r.), mjr MO. W latach 1971–1979 funkcjonariusz Wydziału Dochodzeniowo-Śledczego KW MO w Gdańsku; w latach 1979–1982 starszy inspektor Wydziału Szkolenia KW MO w Gdańsku; w latach 1982–1987 zastępca naczelnika Wydziału Polityczno-Wychowawczego KW MO w Gdańsku; w latach 1987–1990 zastępca naczelnika Wydziału „C” KW MO w Gdańsku. AIPN Gd, 214/2672, Akta osobowe Michała Stryczyńskiego.

²⁷ AIPN Gd, 508/2, Protokół przesłuchania świadka Zenona Sosnowskiego z 10 I 1992 r., k. 4.

²⁸ Rozmowa ze Sławomirem Rudnickim, oficerem SB z Gdańska – zapis rozmowy dostępny na stronie internetowej, <http://www.fmw.org.pl>, 28 XII 2010 r.

- materiałów dotyczących osób internowanych nr 911/19 (18 tomów) oraz Informatora o delegatach na I Krajowy Zjazd NSZZ „Solidarność”²⁹,
- księgi ewidencji akt udostępnionych i wypożyczonych.

b) kartoteka

Niszczeniu zasobu aktowego towarzyszyło również „czyszczenie” kartoteki operacyjnej. Na podstawie zeznań funkcjonariuszy zatrudnionych w sekcji odpowiedzialnej za prowadzenie kartotek można wnioskować, że wzmożony napływ kart E-16 z poleceniem wycofania rejestracji z kartotek rozpoczął się na przełomie sierpnia i września 1989 r. Z uwagi na duże nagromadzenie tych kart pracownicy Wydziału „C” nie byli w stanie sprostać powierzonym im zadaniom. Wówczas szef archiwum na polecenie Jana Sosnowskiego nakazał wpuszczenie do kartotek pracowników pionów operacyjnych, którzy samodzielnie wyjmowali karty odnoszące się do prowadzonych przez nich spraw. Wyrejestrowywanie czynnych zainteresowań operacyjnych, których materiały zostały zniszczone, przez funkcjonariuszy wydziałów operacyjnych trwało aż do marca 1990 r. W UOP w Warszawie odnaleziono 150 worków z całego kraju zawierających karty E-16 z informacjami o zniszczeniu materiałów we własnym zakresie. Większość kart była podpisywana przez naczelników, zastępców naczelników lub kierowników poszczególnych wydziałów i sekcji. Wśród zachowanych kart E-16 ok. 33 000 pochodziło z WUSW w Gdańsku. Jako powody zniszczenia materiałów czynnych zainteresowań operacyjnych na zachowanych kartach najczęściej wpisywano:

- Materiały zostały zniszczone we własnym zakresie zgodnie z Zarządzeniem nr 049/85 z 8 lipca 1985 r. w sprawie postępowania z materiałami archiwalnymi w resorcie spraw wewnętrznych,
- Materiały bez wartości operacyjnej zniszczono we własnym zakresie,
- Materiały jako bezwartościowe i nieaktualne komisyjnie zniszczono,
- Materiały zostały komisyjnie zniszczone przez spalenie jako nieprzydatne (tak podał Rejonowy Urząd Spraw Wewnętrznych w Starogardzie Gdańskim),
- Materiały zniszczono we własnym zakresie z uwagi na znikomą wartość operacyjną,
- Materiały zniszczono we własnym zakresie,
- Materiały z ważnych względów operacyjnych zniszczono (tak podał Wydział II)³⁰.

Z analizy dziennika rejestracyjnego wynika, iż na przestrzeni lat 1962–1989 na ok. 59 tys. przypadków wyrejestrowywania materiałów operacyjnych było tylko kilkanaście związanych ze zniszczeniem materiałów TW i KLK. W innych kategoriach akt operacyjnych nie było ani jednego takiego przypadku.

c) mikrofilmy/mikrofisze

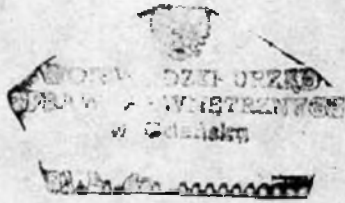
Niszczenie dokumentacji byłego WUSW w Gdańsku objęło także mikrofilmy. Braki w tym zbiorze sięgają ok. 90 proc. Jak wynika z notatki służbowej kpt. Jana Żaczyńskiego z 19 grudnia 1990 r., wszystkie przekazane do Wydziału „C” materiały dotyczące wyeliminowanych źródeł informacji do 1989 r. były zmikrofilmowane³¹. Potwierdzają to dane wyszczególnione w sprawozdaniu na temat stanu zmikrofilmowania materiałów znajdujących się w archiwum WUSW w Gdańsku na koniec 1988 r.

²⁹ Materiały te jak się okazało nie zostały zniszczone, lecz przesłane do Warszawy. Odnaleziono je w zasobie archiwum IPN w Warszawie.

³⁰ AIPN Gd, 508/4, Pismo naczelnika Wydziału Ewidencji i Archiwum Delegatury UOP w Gdańsku z 22 IX 1992 r. wraz z załącznikami, k. 4.

³¹ AIPN Gd, 508/1, Oświadczenie Jana Żaczyńskiego z 19 XII 1990 r., k. 100.

Gdańsk, 1990 - 01 - 10

RACHUNEK

dla Okręgowego Przedsiębiorstwa Surowców Wtórnych
Gdańsk, ul. Narwicka 9.

1990 01 10

Przedmiot dostawy	Jedn.wagi	Ilość	Cena	Wartość
Makulatura	kg	16.260	210zł./kg	3.414.600 zł.

słownie: trzy miliony czterysta czternaście tysięcy sześćset złotych.

Podstawa: pokwitowanie dyspozytora Wydziału Makulaturowni Zakładu Celulozy i Papieru w Świeciu n/Wisłą z dnia ¹⁴⁻¹²~~15.12~~ 1989 r.

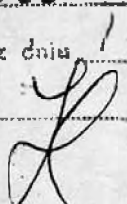
Należność proszę przekazać na konto w Okręgowym Oddziale NBP
Gdańsk Nr 19028 - 6839 - 130.

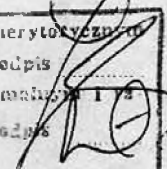

KASZELNIK WYDZIAŁU FINANSOWEGO
WUSW w Gdańsku

opiek. 1990 Władysław Szuchalski

male druk 16260kg x 196 - 3186,960 -
 - 3% 95,609 -

 3091,351 -

Faktura nr HH/22/KU/189 z dnia 29.12.19
 Ilość fakturowana zgodnie ze zleceniem
 Cena zbytu za 100 kg 19600 -
 List przewozowy Nr _____ z dnia _____
 Data 90.02.19 podpis

1. Sprawdzona pod względem merytorycznym
 dnia 90.02.19 podpis
 2. Sprawdzona pod względem formalnym i
 chunkowym dnia 90.02.19 podpis
 3. Zatwierdzono do wypłaty
 zł 3091,351 gr
 (słownie złotych) trzy tysiące i trzydzieści jeden
złote i pięćdziesiąt jeden groszy
 Cłowny Kucharski Karownik Jednostki

Zapłacono przelewem
 z dnia 90.02.21

Za zgodność
 Gdańsk, dnia 93.02.12

OKRĘGOWE PRZEDSIĘBIORSTWO
Surowców Wtórnych
 80-252 Gdańsk w LIKWIDACJI
 Łoskowa Dolina 17, tel. 41-72-31
 Identyfikator 0018342 w celu prywatyzacji

SPECIALISTA
 ds. zbytu

 Halina Kaczorowska

AIPN Gd

Ze wspomnianej już notatki można wnioskować, iż kpt. Jan Żaczyński na przełomie marca i kwietnia 1990 r. przekazał pozostające w jego dyspozycji mikrofiszę kierownikowi sekcji Wydziału „C” kpt. Aleksemu Świetlikowi oraz naczelnikowi tego wydziału mjr. Michałowi Stryczyńskiemu. Większość tego zbioru nie zachowała się. W Sekcji Mikrofilmów w Wydziale „C” WUSW w Gdańsku wykonywano tylko tzw. jackety, czyli kopie pozytywowe akt (kopie negatywowe wykonywano na specjalnym sprzęcie w MSW). Prowadzono księgi ewidencyjne mikrofilmów – również one zostały zniszczone. Danuta Zych³², zajmująca się wykonywaniem mikrofilmów osobowych źródeł informacji SB, tak opisuje rozmiary tego zbioru: „Tych książek operacyjnych było kilka sztuk, może 5–6 sztuk. [...] Wiem, że ilość zmikrofilmowanych spraw określana była w tysiącach”³³. Obecnie w gdańskim BUiAD przechowywane są mikrofiszę 357 osobowych źródeł informacji. Większość zachowanych mikrofisz zawierających akta OZI byłego WUSW w Gdańsku pochodzi z Wydziału „B”.

d) dyskiety

W ostatnich latach swojego istnienia SB tworzyła bazę elektroniczną wszystkich rejestracji operacyjnych – tzw. Zintegrowany System Kartotek Operacyjnych (ZSKO)³⁴. Również w Wydziale „C” WUSW w Gdańsku od połowy 1988 r. powołano samodzielną sekcję komputerową podlegającą bezpośrednio naczelnikowi. Z kart E-14 odnoszących się do czynnych rejestracji operacyjnych przenoszono dane do systemu elektronicznego. Informacje zapisywano na dyskietkach i wysyłało do Warszawy, gdzie w Biurze „C” MSW nadawano każdej osobie numer identyfikacyjny, a następnie zwracano je do jednostki terenowej. W archiwum gdańskiego IPN znajduje się obecnie 13 dyskietek, niestety wszystkie są uszkodzone. Najprawdopodobniej jest to zbiór zawierający informacje o czynnych zainteresowaniach operacyjnych przekazany Aleksemu Świetlikowi 27 stycznia 1990 r. przez funkcjonariusza samodzielnej sekcji Wydziału „C” Lecha Zawrzykraję, który w trakcie przesłuchania zeznał: „Pamiętam doskonale, że 27 stycznia 1990 r., w sobotę, otrzymałem polecenie od Aleksego Świetlika, aby mu przekazać wszystkie dyskietki z zawartością rejestracji czynnej. Nie pamiętam, ile było tych dyskietek, ale było ich kilkanaście sztuk, w granicach od 10 do 20. Były to dyskietki w pełni sprawne, nadające się do odczytów bez żadnych problemów, natomiast nie można było na nie nanosić dalszych danych, gdyż zabezpieczyłem je specjalnie. [...] A[leksy] Świetlik powiedział mi, że przejmuje te dyskietki na wyraźne polecenie z[astęp]cy szefa ds. SB Jana Sosnowskiego. [...] 31 VII 1990 r. [...] nie można było sprawdzić stanu technicznego dyskietek, gdyż komputer był zepsuty. Wizualna ocena tych dyskietek pozwalała stwierdzić, że zostały one uszkodzone w sposób mechaniczny – stwierdziliśmy zarysowania dyskietek twardym przedmiotem, były powyginane prawdopodobnie od działania temperatury, nie były połamane”³⁵.

³² Danuta Zych (ur. 1933 r.), chor. MO. W latach 1964–1975 maszynistka KM MO w Gdyni; w latach 1975–1979 maszynistka Wydziału II (Grupa Operacyjna w Gdyni); w latach 1979–1980 maszynistka Wydziału IV KW MO w Gdańsku; w latach 1980–1982 maszynistka Wydziału „W” KW MO w Gdańsku; w latach 1982–1990 referent techniki operacyjnej Wydziału „C” KW MO w Gdańsku. AIPN Gd, 214/2631, Akta osobowe Danuty Zych.

³³ AIPN Gd, 508/1, Protokół przesłuchania świadka Danuty Zych z 25 XI 1991 r., k. 147.

³⁴ Więcej na ten temat zob. T. Ruzikowski, *Zarys historii Zintegrowanego (Zautomatyzowanego) Systemu Kartotek Operacyjnych resortu spraw wewnętrznych*, „Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej” 2010, t. 3, s. 79–116.

³⁵ AIPN Gd, 508/1, Protokół przesłuchania świadka Lecha Zawrzykraję z 28 XI 1991 r., k. 157.

2. Niszczenie dokumentacji pozostającej w dyspozycji wydziałów operacyjnych WUSW w Gdańsku oraz podległych mu jednostek terenowych

a) dokumentacja Wydziału IV

Przystępując do niszczenia dokumentów, MSW zadbało szczególnie o likwidację tych materiałów, które zostały wytworzone w wyniku pracy wydziałów III, IV i Inspektoratu II. Były to piony przygotowane zgodnie z planem reorganizacji SB do rozwiązania. Kierownictwo Departamentu IV MSW rozpoczęło prace likwidacyjne najwcześniej, bo już latem 1989 r. W Gdańsku większość jego materiałów została zniszczona w październiku 1989 r. Na ładunek zorganizowanego wówczas transportu do Zakładów Celulozowych w Świeciu n. Wisłą w dużym stopniu składały się akta Wydziału IV WUSW w Gdańsku. Najprawdopodobniej dokumenty przewiezione do Zakładów Celulozowych w Świeciu w sierpniu 1989 r. również pochodziły z Wydziału IV. Z zeznań jednego z funkcjonariuszy wynika, że już od maja 1989 r. wiedziano o planach likwidacji wydziału i stopniowo się do niej przygotowywano. Ze względu jednak na fakt, iż planowanie tego transportu znacząco wyprzedziło pismo informujące o likwidacji wydziału i nie można tego transportu tłumaczyć reorganizacją, funkcjonariusze w ogóle o nim nie wspominają. Szefem Wydziału IV był wówczas ppłk Stanisław Kubiński³⁶, który osobiście nadzorował prace Komisji Likwidacyjnej Wydziału IV oraz proces likwidacji dokumentów.

Pierwszym etapem niszczenia materiałów Wydziału IV było usuwanie z teczek operacyjnych (teczek pracy tajnych współpracowników, spraw operacyjnych i spraw obiektowych, teczek lokali kontaktowych) części dokumentów oraz zamykanie spraw mniej istotnych albo zakończonych. Z działań tych sporządzono protokoły, z których część obecnie znajduje się w archiwum IPN. W ramach akcji „odchudzania teczek” brakowano takie dokumenty jak meldunki operacyjne, notatki ze spotkań z tajnymi współpracownikami itp. Wyselekcjonowane materiały pocięto na maszynach i zapakowane w worki przekazano do Wydziału „C”. Po telekonferencji z udziałem gen. Henryka Dankowskiego naczelnik Wydziału IV Stanisław Kubiński na odprawie dla kierowników sekcji przekazał następujące polecenie: „Należy zniszczyć wszystkie materiały operacyjne z czynnych zainteresowań, takie jak: TW, KTW, LK, SOR, SOS i inne”³⁷. Spisy dokumentów przeznaczonych do likwidacji sporządzano tylko w pierwszych dniach całego przedsięwzięcia, później zrezygnowano z tej czynności. Z zeznań zastępcy naczelnika Wydziału IV Mieczysława Zybury³⁸ wynika, że przygotowane spisy także zostały przekazane do zniszczenia. Wszystkie dokumenty w placówkach terenowych pakowano do worków, które następnie zaszywano, zapieczętowywano, numerowano i wieziono do budynku WUSW w Gdańsku przy ulicy Okopowej 15, gdzie znajdował się Wydział „C”. Według Mieczysława Zybury cała akcja trwała ok. 3 tygodni. 10 października dokumenty Wydziału IV przetransportowano do Świecia n. Wisłą.

³⁶ Stanisław Kubiński (ur. 1936 r.), ppłk MO. Od 1962 r. w SB; od 1965 r. w Wydziale IV KW MO w Gdańsku; w latach 1982–1983 zastępca naczelnika Wydziału IV WUSW w Gdańsku; w latach 1983–1989 naczelnik Wydziału IV WUSW w Gdańsku; z dniem 4 IV 1990 r. zwolniony ze służby na własną prośbę. AIPN Gd, 214/2482, Akta osobowe Stanisława Kubińskiego.

³⁷ AIPN Gd, 508/3, Protokół przesłuchania świadka Ryszarda Berdysa z 11 III 1992 r., k. 33.

³⁸ Mieczysław Zybury (ur. 1937 r.), kpt. MO. Od 1962 r. na etacie wywiadowcy Sekcji 2 Wydziału „B” KW MO w Gdańsku; w okresie 26 II–25 VII 1963 r. słuchacz CW MSW w Legionowie, następnie ponownie w Wydziale „B”; w latach 1973–1977 inspektor Wydziału IV KW MO w Gdańsku; w latach 1977–1981 starszy inspektor Wydziału IV KW MO/WUSW w Gdańsku; w latach 1982–1989 kierownik sekcji Wydziału IV WUSW w Gdańsku; od 1989 r. kierownik sekcji Wydziału Studiów i Analiz WUSW w Gdańsku; z dniem 15 III 1990 r. zwolniony ze służby. AIPN Gd, 214/2630, Akta osobowe Mieczysława Zybury.

W większości sekcji Wydziału IV po tej dacie prawie nie pozostawiono żadnych dokumentów. Zachowano tylko akta niektórych spraw operacyjnych oraz teczek tajnych współpracowników. Ryszard Berdys³⁹ zeznał: „Niewielka ilość materiałów operacyjnych pozostała jeszcze w «odchudzonych» teczkach TW i spraw operacyjnych w momencie wchłonięcia wydziału przez Wydział Studiów i Analiz. Ale te materiały także zostały zniszczone w okresie listopad 1989 r. – styczeń 1990 r. przez pocięcie ich na maszynach do cięcia papieru”⁴⁰. Równoległe z niszczeniem teczek przeprowadzono akcję wyrejestrowywania ich z ewidencji operacyjnej: „Na każdy z zarejestrowanych materiałów włożony do worka, przekazano do Wydziału «C» druk E-16 z adnotacją, aby materiały zdjęć z ewidencji, nie pamiętam, co jeszcze było napisane na tych drukach”⁴¹. Najczęściej na drukach wpisywano „zniszczono we własnym zakresie”. Zniszczeniu uległo ok. 86 proc. dokumentów operacyjnych obejmujących czynne zainteresowania tego wydziału. W niektórych kategoriach materiałów są to zniszczenia bliskie 100 proc. Posiadamy zaledwie jedną teczkę ewidencji operacyjnej na księdza. W chwili obecnej trudno jest odpowiedzieć na pytanie, ile dokładnie zachowało się teczek TW Wydziału IV, jeśli w ogóle się takowe ostały. Ponadto współcześnie przechowywane są jedynie dwie sprawy obiektowe Wydziału IV.

Liczba wyrejestrowanych w Wydziale „C” zainteresowań operacyjnych tej komórki organizacyjnej SB w Gdańsku w związku ze zniszczeniem materiałów we własnym zakresie⁴² wynosi:

- 113 tajnych współpracowników, 6 lokali kontaktowych,
- 1 mieszkanie konspiracyjne,
- 45 kandydatów na TW,
- 21 spraw obiektowych,
- 3 sprawy operacyjnego rozpracowania,
- 1 sprawa operacyjnego sprawdzenia⁴³.

Zachowało się 108 kart E-16 Wydziału IV WUSW w Gdańsku zawierających prośbę o zdjęcie z ewidencji z uwagi na zniszczenie materiałów we własnym zakresie⁴⁴.

b) materiały Inspektoratu II

Gdański Inspektorat II był z pewnością jedną z najważniejszych jednostek SB lat osiemdziesiątych. Właśnie ta komórka zajmowała się rozpracowaniem głównych środowisk opozycyjnych z terenu województwa gdańskiego, a przede wszystkim działaczy NSZZ „Solidarność”: Lecha Wałęsy, Bogdana Borusewicza, Anny Walentynowicz, Bogdana Lisa, Joanny i Andrzeja Gwiazdów, Aliny Pienkowskiej. Szefem Inspektoratu II w 1989 r. został mjr Jerzy Frączkowski. W trakcie zeznania składanego w prokuraturze 6 marca 1992 r. przedstawił on przebieg niszczenia dokumentów podległego mu Inspektoratu II: „Wytyczne w zakresie

³⁹ Ryszard Berdys (ur. 1935 r.), ppłk MO. Od 1959 r. funkcjonariusz Wydziału III SB KW MO w Gdańsku; od 1967 r. inspektor Grupy I Wydziału IV KW MO w Gdańsku; od 1975 r. kierownik sekcji Wydziału IV KW MO w Gdańsku; od 1967 r. zastępca naczelnika Wydziału IV KW MO w Gdańsku; w latach 1989–1990 zastępca naczelnika Wydziału Studiów i Analiz WUSW w Gdańsku; z dniem 4 IV 1990 r. zwolniony ze służby. AIPN Gd, 214/2482, Akta osobowe Ryszarda Berdysa.

⁴⁰ AIPN Gd, 508/3, Protokół przesłuchania świadka Ryszarda Berdysa z 11 III 1992 r., k. 34.

⁴¹ *Ibidem*, Protokół przesłuchania świadka Janusza Błaszczaka z 10 III 1992 r., k. 32.

⁴² Wykaz sporządzony na podstawie dziennika rejestracyjnego Wydziału „C” WUSW w Gdańsku.

⁴³ AIPN Gd, 508/3, Pismo naczelnika Wydziału Ewidencji i Archiwum Delegatury UOP w Gdańsku z 18 II 1992 r., k. 4–5.

⁴⁴ AIPN Gd, 508/4, Pismo naczelnika Wydziału Ewidencji i Archiwum Delegatury UOP w Gdańsku z 22 IX 1992 r. wraz z załącznikami, k. 7–8.

niszczenia materiałów operacyjnych otrzymałem na telekonferencjach z udziałem kierownictwa resortu: gen. Henryka Dankowskiego, a później płk. Jerzego Karpacza. W takich telekonferencjach brali udział płk Jan Sosnowski i płk Zenon Ring oraz zaproszeni naczelnicy wydziałów. Wydaje mi się, że takie telekonferencje odbywały się już od połowy 1989 r., na których poruszano zagadnienie materiałów operacyjnych. Wytyczne dotyczące niszczenia materiałów obejmowały sytuacje, gdzie początkowo zalecano zaniechanie pracy operacyjnej z daną osobą, a potem zniszczenia takich materiałów, gdy dane źródło informacji wpływało w działalności politycznej czy społecznej państwa, np. dana osoba zostawała posłem lub senatorem. Jeżeli on był naszym źródłem informacji, to takie materiały niszczyliśmy we własnym zakresie, wysyłając druki E-16 do Wydziału «C», że materiały jako bezwartościowe zniszczono we własnym zakresie i należy je zdjąć z ewidencji⁴⁵.

Warto tutaj wspomnieć, iż osobowe źródła informacji Inspektoratu II zawsze były rejestrowane trzykrotnie – jako sprawa operacyjna, jako osoba rejestrowana do sprawy operacyjnej i jako agent na hasło. Na polecenie mjr. Jerzego Frączkowskiego w 1989 r. Jan Żaczyński wykonał mikrofilmy najważniejszych akt operacyjnych znajdujących się w Inspektoracie II. W trakcie opisanego już śledztwa związanego z procesem niszczenia dokumentów w WUSW w Gdańsku nie udało się ustalić, co stało się z tymi mikrofilmami. Podczas przeszukania mieszkania Jerzego Frączkowskiego przez prokuratora w 1993 r. (w ramach prowadzonego śledztwa dotyczącego podejrzenia handlu promieniotwórczymi substancjami przez byłych funkcjonariuszy SB) znaleziono m.in. „mikrofilmy ze spr[awy] Inspektoratu II dot[yczącej] Lecha Kaczyńskiego, Jacka Merkla, Krzysztofa Dowgiałło, Bogdana Borsewicza, Bogdana Lisa, SOR-u «Puck-Zadra», Golec Marzanny, Romana Zepa, Lecha Wałęsy, Kronika syt[uacyjna] fig[uranta] spr[awy] «Zadra» włącznie z odręcznym zastrzeżeniem⁴⁶. Na mikrofilmach tych znajdowało się ok. tysiąca stron zaginionych dokumentów. Fakt odnalezienia w mieszkaniu naczelnika Inspektoratu II mikrofilmów potwierdza podejrzenia, iż część dokumentów nie została zniszczona, a wyniesiona i „sprywatyzowana” przez funkcjonariuszy⁴⁷.

Poniżej przedstawiam liczbę wyrejestrowań dokonanych przez Wydział „C” w związku ze zniszczeniem dokumentów we własnym zakresie w podziale na poszczególne inspektoraty i wydziały SB WUSW w Gdańsku:

Inspektorat II WUSW w Gdańsku:

- 98 tajnych współpracowników,
- 14 lokali kontaktowych,
- 20 kandydatów na TW i LK,
- 2 sprawy obiektowe,
- 21 spraw operacyjnego rozpracowania,
- 18 spraw operacyjnego sprawdzenia⁴⁸.

Stanowi to ok. 85 proc. wszystkich materiałów operacyjnych tej jednostki. Dotychczas w archiwum Instytutu nie udało się odnaleźć żadnych akt zainteresowań operacyjnych

⁴⁵ AIPN Gd, 508/3, Protokół przesłuchania świadka Jerzego Frączkowskiego z 6 III 1992 r., k. 24.

⁴⁶ AIPN Gd, 494/1, t. 1, Protokół przeszukania mieszkania z 5 III 1993 r., k. 8–9.

⁴⁷ Więcej na temat dalszych losów mikrofilmów odnalezionych w mieszkaniu Jerzego Frączkowskiego zob. S. Cenckiewicz, P. Gontarczyk, *SB a Lech Wałęsa. Przyczynek do biografii*, Gdańsk–Warszawa–Kraków 2008, s. 54, 216–231.

⁴⁸ AIPN Gd, 508/3, Pismo naczelnika Wydziału Ewidencji i Archiwum Delegatury UOP w Gdańsku z 18 III 1992 r., k. 4.

Inspektoratu II. Posiadamy pojedyncze dokumenty, takie jak choćby Protokół zdawczo-odbiorczy dokumentacji służbowej i obowiązków kierownika Inspektoratu II SB WUSW w Gdańsku z listopada 1988 r.

Wydział II WUSW w Gdańsku:

- 520 tajnych współpracowników, lokali kontaktowych, mieszkań konspiracyjnych,
- 110 kandydatów na TW i LK,
- 29 spraw operacyjnego rozpracowania lub sprawdzenia,
- 33 sprawy obiektowe⁴⁹.

Wydział III WUSW w Gdańsku:

- 229 tajnych współpracowników,
- 25 lokali kontaktowych,
- 61 kandydatów na TW i LK,
- 16 spraw obiektowych,
- 12 spraw operacyjnego rozpracowania,
- 6 spraw operacyjnego sprawdzenia⁵⁰.

Stanowi to ok. 80 proc. materiałów operacyjnych odnoszących się do czynnych zainteresowań Wydziału III.

Wydział III-1 WUSW w Gdańsku:

- 160 tajnych współpracowników,
- 8 lokali kontaktowych,
- 26 kandydatów na TW i LK,
- 13 spraw obiektowych,
- 10 spraw operacyjnego rozpracowania,
- 2 sprawy operacyjnego sprawdzenia⁵¹.

Stanowi to ok. 95 proc. materiałów operacyjnych czynnych zainteresowań operacyjnych tego wydziału. W odniesieniu do wyrejestrowań z ewidencji operacyjnej zainteresowań Wydziału III-1 zachowało się 46 kart E-16. Większość z nich (43) dotyczy TW, KTW i LK, wyłącznie dwie spraw operacyjnego rozpracowania i tylko jedna – spraw operacyjnego sprawdzenia⁵².

Wydział V WUSW w Gdańsku:

- 572 tajnych współpracowników,
- 43 lokale kontaktowe,
- 34 kandydatów na TW i LK,
- 15 spraw operacyjnego rozpracowania,
- 34 sprawy operacyjnego sprawdzenia⁵³.

⁴⁹ AIPN Gd, 493/1, Pismo naczelnika Wydziału Ewidencji i Archiwum Delegatury UOP w Gdańsku z 24 I 1992 r., k. 120.

⁵⁰ AIPN Gd, 508/2, Pismo naczelnika Wydziału Ewidencji i Archiwum Delegatury UOP w Gdańsku z 10 II 1992 r., k. 107.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² AIPN Gd, 508/4, Pismo naczelnika Wydziału Ewidencji i Archiwum Delegatury UOP w Gdańsku z 22 IX 1992 r. wraz z załącznikami, k. 29.

⁵³ AIPN Gd, 508/2, Pismo naczelnika Wydziału Ewidencji i Archiwum Delegatury UOP w Gdańsku z 10 II 1992 r., k. 108.

Stanowi to ok. 93 proc. materiałów operacyjnych odnoszących się do czynnych zainteresowań operacyjnych ww. wydziału.

Wydział VI WUSW w Gdańsku:

- 45 tajnych współpracowników,
- 1 lokal kontaktowy,
- 10 kandydatów na TW i LK,
- 14 spraw obiektowych,
- 1 sprawa operacyjnego sprawdzenia⁵⁴.

Stanowi to 85 proc. materiałów czynnych zainteresowań operacyjnych Wydziału VI.

Wydział „B” WUSW w Gdańsku:

- 30 tajnych współpracowników,
- 3 lokale kontaktowe,
- 3 kandydatów na TW⁵⁵.

Stanowi to ok. 10 proc. materiałów operacyjnych tegoż wydziału.

Wydział „T” WUSW w Gdańsku:

- 18 tajnych współpracowników,
- 1 mieszkanie konspiracyjne⁵⁶.

Wydział „W” WUSW w Gdańsku:

- 49 tajnych współpracowników,
- 4 lokale kontaktowe,
- 1 kandydat na TW⁵⁷.

Inspektorat I WUSW w Gdańsku:

- 16 tajnych współpracowników,
- 4 lokale kontaktowe,
- 3 kandydatów na TW i LK,
- 1 sprawa operacyjnego rozpracowania.

Wyrejestrowane w związku ze zniszczeniem we własnym zakresie materiały wydziałów „T”, „W” i Inspektoratu I to blisko 100 proc. materiałów operacyjnych odnoszących się do czynnych zainteresowań tychże komórek⁵⁸.

c) rejonowe urzędy spraw wewnętrznych

Niszczenie dokumentów operacyjnych miało miejsce również w jednostkach terenowych, czyli w rejonowych urzędach spraw wewnętrznych. Działania te rozpoczęły się w grudniu 1989 r., a ich kulminacja nastąpiła na początku 1990 r. W pierwszych dniach stycznia została

⁵⁴ *Ibidem*.

⁵⁵ *Ibidem*, Pismo naczelnika Wydziału Ewidencji i Archiwum Delegatury UOP w Gdańsku z 5 II 1992 r., k. 141.

⁵⁶ *Ibidem*.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ *Ibidem*, Pismo naczelnika Wydziału Ewidencji i Archiwum Delegatury UOP w Gdańsku z 10 II 1992 r., k. 160.

zwołana odprawa zastępców szefów rejonowych urzędów spraw wewnętrznych ds. SB, na której płk Jan Sosnowski przekazał informację o likwidacji podległych im komórek organizacyjnych oraz wytyczne dotyczące niszczenia dokumentów znajdujących się w ich posiadaniu. Na przełomie września i października 1989 r. po otrzymaniu polecenia od płk. Jana Sosnowskiego lub ppłk. Stanisława Kubińskiego z rejonowych urzędów spraw wewnętrznych w Wejherowie, Pucku, Gdyni, Pruszczu Gdańskim, Starogardzie Gdańskim, Kartuzach, Kościerzynie, Tczewie przewieziono do WUSW w Gdańsku wszystkie dokumenty operacyjne związane z pracą pionu IV. Z RUSW w Pucku przekazano do WUSW w Gdańsku ok. 60 teczek ewidencji operacyjnej na księży oraz parafie, akta 5 tajnych współpracowników, 8 kandydatów na tajnych współpracowników oraz jednego lokalu kontaktowego⁵⁹.

Po styczniowej naradzie w WUSW w Gdańsku we wszystkich jednostkach terenowych przystąpiono do likwidacji dokumentacji operacyjnej, czego dowodem są lakoniczne i wykonane niezgodnie z przepisami protokoły brakowania tych dokumentów. W Pucku, Wejherowie, Kartuzach i Starogardzie Gdańskim akta spalono w kotłowniach budynków rejonowych urzędów⁶⁰. Działania RUSW ze Starogardu Gdańskiego dodatkowo potwierdzają informacje na kartach E-16, gdzie wpisano „materiały zostały komisyjnie zniszczone przez spalanie jako nieprzydatne”. W RUSW w Tczewie dokumenty również spalono, m.in. w mieszkaniu jednego z funkcjonariuszy czy w metalowych beczkach na dziedzińcu przed budynkiem⁶¹. Według zastępcy szefa RUSW w Gdyni Franciszka Tokarskiego wszystkie akta czynnych zainteresowań operacyjnych przesłano do Wydziału „C” WUSW w Gdańsku⁶². W wyniku tych działań zniszczono:

W RUSW w Gdyni akta:

- 164 tajnych współpracowników,
- 35 kandydatów na TW i LK,
- 10 lokali kontaktowych,
- 1 mieszkania konspiracyjnego,
- 8 spraw obiektowych,
- 3 spraw operacyjnego rozpracowania,
- 5 spraw operacyjnego sprawdzenia.

W RUSW w Starogardzie Gdańskim materiały:

- 95 tajnych współpracowników,
- 25 kandydatów na TW i LK,
- 4 lokali kontaktowych,
- 3 spraw operacyjnego rozpracowania,
- 3 spraw operacyjnego sprawdzenia.

⁵⁹ AIPN Gd, 508/3, Protokół przesłuchania świadka Mirosława Selke z 25 V 1992 r., k. 161–162.

⁶⁰ *Ibidem*, Protokół przesłuchania świadka Romana Praszczaka z 8 VI 1992 r., k. 148–149; *ibidem*, Protokół przesłuchania świadka Piotra Grabowskiego z 19 V 1992 r., k. 146–147; *ibidem*, Protokół przesłuchania Zbigniewa Łyszkowskiego z 1 V 1992 r., k. 136; *ibidem*, Protokół przesłuchania Grzegorza Skierki z 4 V 1992 r., k. 130; *ibidem*, Protokół przesłuchania świadka Henryka Jeziaka z 21 V 1992 r., k. 160.

⁶¹ *Ibidem*, Protokół przesłuchania świadka Bolesława Żurawskiego z 6 IV 1992 r., k. 101; *ibidem*, Protokół przesłuchania świadka Jarosława Magdżiarza z 13 IV 1992 r., k. 102–103.

⁶² *Ibidem*, Protokół przesłuchania świadka Franciszka Tokarskiego z 26 III 1992 r., k. 54.

W RUSW w Tczewie akta:

- 141 tajnych współpracowników,
- 43 kandydatów na TW i LK,
- 7 lokali kontaktowych,
- 8 spraw obiektowych,
- 8 spraw operacyjnego rozpracowania,
- 10 spraw operacyjnego sprawdzenia.

W RUSW w Pruszczu Gdańskim dokumentację:

- 35 tajnych współpracowników,
- 16 kandydatów na TW,
- 4 lokali kontaktowych,
- 9 spraw obiektowych,
- 1 sprawy operacyjnego sprawdzenia.

W RUSW w Pucku akta:

- 43 tajnych współpracowników,
- 36 kandydatów na TW i LK,
- 3 lokali kontaktowych,
- 2 spraw obiektowych,
- 2 spraw operacyjnego sprawdzenia.

W RUSW w Kartuzach materiały:

- 92 tajnych współpracowników,
- 24 kandydatów na TW i LK,
- 5 lokali kontaktowych,
- 3 spraw obiektowych,
- 5 spraw operacyjnego sprawdzenia.

W RUSW w Wejherowie dokumentację:

- 59 tajnych współpracowników,
- 26 kandydatów na TW i LK,
- 2 lokali kontaktowych,
- 5 spraw obiektowych,
- 4 spraw operacyjnego rozpracowania,
- 9 spraw operacyjnego sprawdzenia⁶³.

W niemal wszystkich wymienionych jednostkach terenowych zniszczenia akt czynnych zainteresowań operacyjnych sięgnęły niemal 100 proc. W RUSW w Pucku i Tczewie 98 proc., w Starogardzie Gdańskim, Pruszczu Gdańskim i Kartuzach 97 proc., w Gdyni 90 proc., w Wejherowie tylko 62 proc.

Odmienny przebieg miało niszczenie akt w Kościerzynie. Szacunkowe dane wskazują na likwidację ok. 44 proc. akt bieżących zainteresowań operacyjnych. Z zeznań funkcjonariuszy oraz zachowanych dokumentów wynika, iż znaczna część akt znajdujących się w RUSW w Kościerzynie w styczniu 1990 r. została przekazana do WUSW w Gdańsku. Żadne z prze-

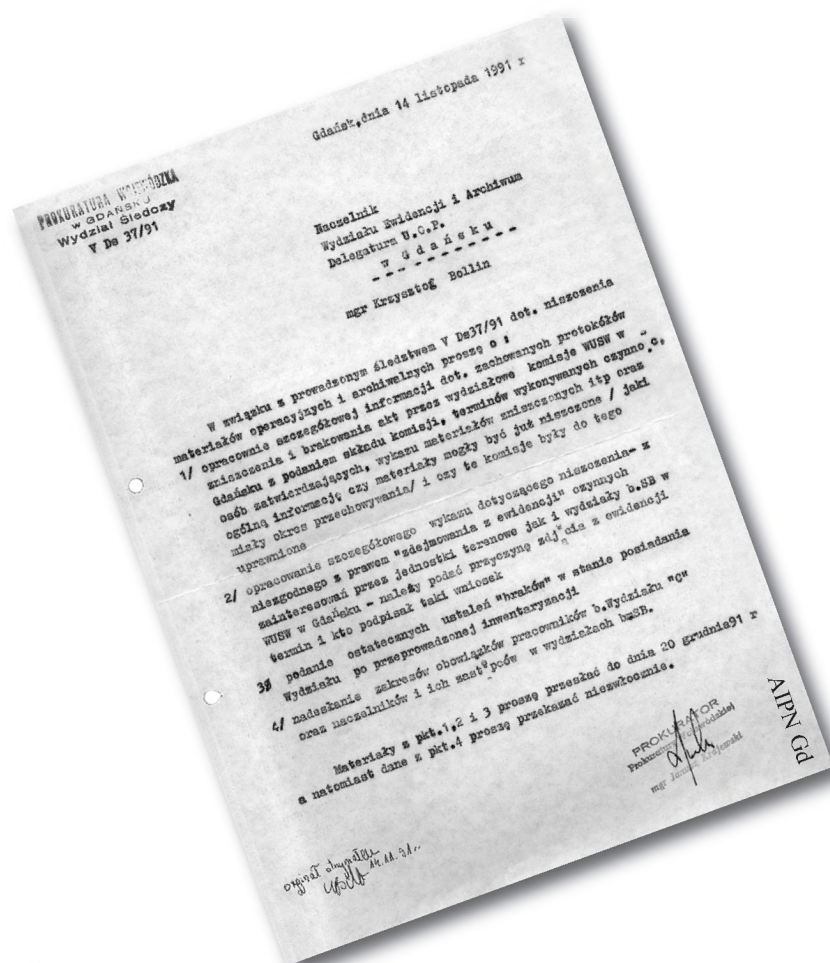
⁶³ *Ibidem*, Pismo naczelnika Wydziału Ewidencji i Archiwum Delegatury UOP w Gdańsku z 17 II 1990 r., k. 40–43.

kazanych materiałów nie zachowały się, co najprawdopodobniej oznacza, że uległy zniszczeniu w WUSW. Z analizy wynika, iż z akt RUSW w Kościerzynie zniszczono dokumenty:

- 21 tajnych współpracowników,
- 18 kandydatów na TW,
- 4 spraw obiektowych,
- 1 sprawy operacyjnego sprawdzenia⁶⁴.

Zebrane powyżej dane pozwalają szacować skalę zniszczeń akt czynnych zainteresowań operacyjnych b. WUSW w Gdańsku na ok. 90 proc.

Niszczenie materiałów archiwalnych SB było jednym z ostatnich aktów jej zbrodniczej działalności. Głównym celem operacji była próba zatarcia niechlubnych działań funkcjonariuszy „bezpieki”. W wyniku tego wiele wydarzeń z historii Polski po 1945 r. pozostanie niewyjaśniona, a ludzie, którzy dopuścili się najkrwawszych zbrodni, nie zostaną ukarani. Płk Jan Sosnowski oraz płk Zenon Ring nie ponieśli żadnej odpowiedzialności za przeprowadzenie akcji niszczenia materiałów archiwalnych. Po raz pierwszy decyzją Sądu Rejonowego w Gdańsku z 15 stycznia 1997 r. postępowanie zostało umorzone z uwagi na „znikome społeczne niebezpieczeństwo”⁶⁵. Wprawdzie po zażaleniu prokuratury proces wznowiono, jednak do skazania oskarżonych nie doszło. Ostatecznie sprawę toczącą się przed Sądem Rejonowym w Gdańsku umorzono 14 lutego 2000 r. z uwagi na ustanie karalności przestępstwa z dniem 1 lutego 2000 r.⁶⁶

⁶⁴ Ibidem, k. 41.

⁶⁵ AIPN Gd, 508/7, Postanowienie Sądu Rejonowego w Gdańsku z 15 I 1997 r., k. 153–154.

⁶⁶ AIPN Gd, 508/8, Protokół posiedzenia Sądu Rejonowego w Gdańsku z 14 II 2000 r., k. 240.